

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ОСВІТИ ЗА НОРМАМИ ДІЮЧОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

CRIMINAL LIABILITY FOR VIOLATION OF THE RIGHT TO EDUCATION UNDER THE NORMS OF THE CURRENT CRIMINAL LAW OF EUROPEAN STATES

Лобач А.М., аспірант
кафедри кримінального права та правосуддя

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука

У рамках даної науково-правничої статті автор актуалізував та розглянув норми кримінальної відповідальності за порушення права на отримання освіти, які кодифіковано у джерелах чинного кримінального законодавства європейських держав. Вказану предметно-дослідницьку мету досягнуто за допомогою авторського звернення до змісту низки джерел загальноєвропейського права, предметно-регулятивних статей чинних національних кримінальних кодексів окремих держав Західної, Східної, Північної та Південної Європи.

Джерела національного кримінального права європейських держав проаналізовано за чотирма змістовними позиціями: 1) цілковита відсутність норм, аналогічних нормам ст. 183 КК України; 2) наявність подібних, але в тій чи іншій мірі відмінних за змістом норм; 3) наявність норм про кримінальну відповідальність за злочини, які можуть бути спрямовані проти права на отримання освіти; 4) наявність норм, цілком аналогічних нормам ст. 183 КК України. Зазначається, що уточненим відтворенням цих чотирьох позицій є питання про загальну криміналізацію тих чи інших злочинів, які можуть бути вчиненими саме в освітній сфері, та про покарання/обмеження, що призначаються за їх скоєння.

Автор дійшов висновку, що кримінальну відповідальність за порушення права на отримання освіти у змістовному вигляді зразка ст. 183 КК України не унормовано законодавцями в діючому кримінальному праві жодної західно-, центрально-, північно-, східно- та південноєвропейської держави.

Нормативно-правовою основою для непрямої криміналізації порушення даного права є кримінальне переслідування корупційних дій посадових та приватних осіб. Такі дії потенційно можуть відбутися саме в системі державної, комунальної та приватної освіти. Іншою такою основою є суворе кримінальне переслідування правової, зокрема і освітньої, дискримінації людини за низкою об'єктивних та суб'єктивних ознак.

Однак всі освітні права і можливості людини системно визначені та суворо охороняються нормами загальноєвропейського права РЄ, ЄС, ОБСЄ.

Ключові слова: право на отримання освіти, освітнє право ЄС, освітнє право РЄ, освітнє право ОБСЄ, порушення права на отримання освіти, національне кримінальне законодавство європейських держав, кримінальна відповідальність.

Within the bounds of the given law study paper the author actualized, and considered the criminal responsibility norms for breaking the right to education, which are codified in the active criminal law instruments of European states. This subject-research goal was achieved by means of author's appealing to a range of all-European law sources, subject-matter articles of the separate Western, Eastern, Northern and Southern European states valid national penal codes.

The sources of national criminal law of European states are analyzed for four substantive positions: 1) the complete absence of norms similar to those of art. 183 of the Criminal Code of Ukraine; 2) the presence of similar, however, to one degree or another, distinctive content standards; 3) the existence of norms on criminal liability for crimes that may be directed against the right to education; 4) the presence of norms that are completely analogous to the norms of Art. 183 of the Criminal Code of Ukraine. It is noted that a clarified reproduction of these four positions raises the issue of the general criminalization of certain crimes that may be committed specifically in the educational sphere, and the punishment, restriction that are assigned for their commission.

It is concluded that the liability for violation of the right to education is, in a meaningful form, a sample of Art. 183 of the Criminal Code of Ukraine, neither the Western, Central, Northern, Eastern, and South European states are regulated in applicable criminal law.

The legal framework for the actual indirect criminalization of violations of this right is the criminal prosecution of corrupt acts of officials and private individuals. Such actions can take place precisely in the system of state, communal and private education. Another such basis is the strict criminal prosecution of legal, including educational discrimination of a person for a number of objective and subjective grounds.

However, all educational rights and opportunities of a person are systematically defined and strictly protected by the norms of current European law of the Council of Europe, the EU and the OSCE.

Key words: right to education, EU educational law, CE educational law, OSCE educational law, breaking the right to education, national criminal law of European states, criminal responsibility.

Прикладна значущість міжнародних стандартів у сфері захисту основоположних прав і свобод людини полягає у тому, що вони як певні нормативно-правові та ціннісні еталони впливають на сутнісно-імперативний зміст/характер багатьох галузей національного матеріального права. Сказане стосується і комплексу універсальних та спеціальних міжнародно-правових положень, які нормативно забезпечують імплементацію одного із конституційних прав людини – *права на отримання освіти*.

Так, згідно з даними Довідника ЮНЕСКО з питань права на отримання освіти за 2019 рік сьогодні у 82% національних конституцій нормативно забезпечено дане право людини [26]. Ці конституційні положення в цілому відтворюють правовий дух та правову букву, наприклад, ст. 26 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року [5], ст. 13 та ст. 14 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року [11], ст. 28 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року [7] тощо.

Право на отримання освіти як одне із беззаперечних, безцінних нематеріальних соціальних благ вимагає надзвичайно дієвого, але адекватно суворого механізму правового захисту, який передбачатиме покарання за його порушення. Таким механізмом можуть бути норми саме *кримінальної відповідальності осіб* за вчинення вказаного злочину. Крім того, *освіта як така не підлягає захисту в рамках джерел міжнародного кримінального права* [26]. Саме тому *це має бути нормативно-регулюючою прерогативою системи національного кримінального права*.

Вітчизняний Кримінальний кодекс (далі – КК України) у ст. 183 «Порушення права на отримання освіти» передбачає відомі конкретні прояви порушення права на отримання освіти та певні кримінально-каральні заходи за вчинення таких злочинів [9]. Однак вони відображають власне український кримінально-правовий підхід до боротьби із цими правопорушеннями у режимі постфактум. Кримінально-правова охорона права на отримання освіти стала новелою вітчизняного кримінального права.

Цим фактом було засвідчено ставлення держави до освіти як до значної соціальної цінності, що вимагає її захисту кримінально-правовими засобами водночас з іншими правами і свободами людини і громадянина» [10, с. 83].

Саме тому надзвичайно великого практичного значення набуває дослідницьке осягнення відповідного кримінально-правового досвіду багатьох інших держав. На нашу думку, в рамках зазначеного науково-правничого контексту варто зосередитися на розгляді, аналізі та оцінці предметно-регулятивних норм чинного кримінального права окремих держав Західної, Східної, Північної та Південної Європи. Правові системи багатьох європейських держав є одними із взірцевих з погляду забезпечення основоположних прав і свобод людини, зокрема і права на отримання освіти. Дане дослідження матиме велику прикладну користь з огляду на стратегічний курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, що передбачає і дієве нормативно-правове забезпечення освітніх прав та можливостей українських громадян.

Говорячи про сучасне європейське освітнє право, слід виокремлювати, з одного боку, в тій чи іншій мірі інтегровану предметно-правову систему об'єднаної Європи, а з іншого, – галузеве національне право суверенних європейських держав. У першому випадку мова йде про чинне освітнє право Європейського Союзу (далі – ЄС), Ради Європи (далі – РЄ) та Організації з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ), в другому – про системи освітнього права країн Європи, які є або ж не є членами цих міжнародних урядових структур.

Отже, зосередимося спочатку на змісті окремих, найбільш красномовних джерел освітнього права вказаних загальноєвропейських суб'єктів міжнародного публічного права.

Так, наприклад, сучасне освітнє право ЄС згідно зі ст. 14 «Право на отримання освіти» Хартії основних прав ЄС від 7 грудня 2000 року гарантує кожній людині право на отримання освіти, доступ до професійної підготовки та підвищення кваліфікації, можливість отримання безоплатної освіти, свободу утворення навчальних закладів, право батьків забезпечувати своїм дітям навчання відповідно до власних релігійних, філософських та педагогічних переконань [17]. Аналогічні правові та ціннісні положення унормовано і у ст. 2 «Право на освіту» Протоколу від 20 березня 1952 року до Конвенції РЄ про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [12].

Надзвичайно ґрунтовно та детально всі фундаментальні освітні права народів, тобто громадян всіх держав, зокрема і право вільного та комплексного освітнього, науково-академічного, педагогічного обміну/співробітництва, викладено у підп. VII «Повага прав людини та основних свобод, включно із свободою думки, совісті, релігії і переконань», пункт а) «Декларація принципів, якими держави-учасниці керуватимуться у взаємних відносинах» Частини 1 Блоку «Питання, що відносяться до безпеки в Європі», та підп. б) «Доступ та обміни» п. 4 «Співробітництво та обміни у сфері освіти» Частини «Співробітництво в гуманітарних та інших сферах» Блоку «Розвиток співробітництва в інших секторах» Заключного акту Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року [6]. Даний документ є основним чинним джерелом права ОБСЄ, зокрема і права у сфері отримання освіти.

Серед усталеної кількості європейських антидискримінаційних критеріїв у сфері захисту права на отримання освіти велике значення надається правам національних, релігійно-конфесійних та мовних меншин. Так, відповідно до ст. 8 «Освіта» Частини III «Заходи, спрямовані на заохочення використання регіональних мов або мов меншин у суспільному житті відповідно до зобов'язань, взятих за пунктом 2 ст. 2» Європейської хартії регіональ-

них мов або мов меншин від 5 листопада 1992 року нормативно забезпечується використання регіональних мов та мов меншин у наданні початкової/дошкільної, шкільної/середньої, різнопрофільної професійно-технічної та вищої університетської освіти або суттєвої частини таких рівнів освіти. Отже, ідеться і про набуття будь-якої професійно-освітньої кваліфікації такими мовами, і про забезпечення власне самого вивчення таких мов в рамках навчальних закладів будь-якого акредитаційного рівня. Однак беззаперечною умовою імплементації положень ст. 8 даної Хартії є уникнення будь-якої шкоди статусу офіційної та/або державної мови на відповідних територіях [4]. Загальні освітні права національних меншин нормативно забезпечено у п. 3 ст. 12, у всій ст. 13 та всій ст. 14 Рамкової конвенції про захист національних меншин від 1 лютого 1995 року [13].

Сучасне освітнє право РЄ забезпечує всі основні та спеціальні, наприклад, фінансові та документальні, освітні права й інших вразливих соціальних груп, зокрема працівників-мігрантів, дітей та жінок, які страждають від домашнього насильства. Так, усі вищезазначені освітні та пов'язані із ними мовні права працівників-мігрантів нормативно гарантовано у ст. 14 «Попередня підготовка. Освіта. Мовна підготовка. Професійна підготовка та перепідготовка» та ст. 15 «Викладання рідної мови трудящих-мігрантів» Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів від 24 листопада 1977 року. Основою їхніх освітніх прав є рівність із громадянами держави, що приймає їх до себе. Окрема увага надається питанню про виплату працівникам-мігрантам освітніх стипендій, вивчення ними з освітньою метою титульної мови та визнання їхніх документів про освіту [2].

Важливість всіх прав жінок, зокрема і освітніх, та необхідність саме просвітницької боротьби за них унормовано у ст. 14 «Навчання» Конвенції РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 травня 2011 року [8].

Варто зазначити, що право людини на отримання освіти є безпосередньо пов'язаним із правом на працю. Загальноєвропейські джерела права унормовують цей причинно-наслідковий соціальний контекст. Зокрема, такий зв'язок відтворюється через забезпечення права людини на доступ до професійно-технічної підготовки та перепідготовки, вищої технічної освіти, до систем виробничого навчання та підвищення кваліфікації. Про це йдеться у ст. 10 «Право на професійну підготовку» Європейської соціальної хартії (переглянутої) від 3 травня 1996 року. Особливо у цьому документі зауважено на професійно-освітніх правах людей з обмеженими можливостями [3].

Надзвичайно важливе значення в рамках трудових відносин мають освітні права дитини. Саме тому у ст. 32 «Заборона використання дитячої праці та охорона праці молодих людей» Хартії основних прав ЄС зазначається важливість недопущення прийняття на роботу дітей, чий вік є нижчим від віку закінчення школи. Таким людям забезпечується захист від праці та економічної експлуатації, які б могли завадити своєчасному отриманню ними гідної освіти [17]. Окремо акцентуємо увагу на тому, що згідно зі ст. 6 Договору про Європейський Союз від 7 лютого 1992 року (Маастрихтський договір із змінами та доповненнями, внесеними 13 грудня 2007 року) в ЄС визнаються всі права, принципи та свободи, викладені у Хартії основних прав ЄС [1].

Однак чи є наведені загальноєвропейські міжнародно-правові гарантії, скажімо, достатніми, кінцевими та остаточними засобами захисту права на отримання освіти? Що має виступати в якості механізмів, важелів такого правового захисту у його суто прикладному вигляді? Увесь комплекс наведених проблемно-предметних аспектів захисту права на отримання освіти на практиці регу-

люється через норми національного права європейських держав, в рамках якого важлива функціональна роль відводиться відповідним нормам саме кримінального права.

Розгляд *європейських національних юридичних норм кримінальної відповідальності за порушення даного права* слід здійснювати, керуючись змістом ст. 183 КК України. У такому разі джерела національного кримінального права європейських держав будуть оцінені за такими чотирма змістовними позиціями: 1) *цілкова відсутність норм, аналогічних нормам ст. 183 КК України*; 2) *наявність подібних, але в тій чи іншій мірі відмінних за змістом норм*; 3) *наявність норм про кримінальну відповідальність за злочини, які можуть бути спрямовані проти права на отримання освіти*; 4) *наявність норм, цілком аналогічних нормам ст. 183 КК України*. Уточненням відтворенням цих чотирьох позицій є питання про загальну криміналізацію тих чи інших злочинів, які можуть бути вчинені саме в освітній сфері, та про покарання/обмеження, що призначаються за їх скоєння.

Звернемося спочатку, наприклад, до чинних джерел кримінального права романомовних держав Європи. Так, кримінальні кодекси Португалії, Іспанії, Франції, Люксембургу та Італії *не містять аналогу ст. 183 КК України*. Проте ст.ст. 373 та 374 КК Португалії [18], ст.ст. 419, 420, 422, 424 КК Іспанії [35], ст.ст. 433-1, 433-2 КК Франції [50], ст.ст. 246, 247, 248, 249 КК Люксембургу [20] та ст.ст. 423, 424, 425 КК Італії [41] відтворюють нормативні положення про кримінальну відповідальність за стандартні корупційні злочини. Цими правопорушеннями є такі: а) вимагання посадовою особою самостійно або ж за участі третьої особи для себе або ж для такої третьої особи певних благ (грошей, дарунків, послуг тощо) з наданням злочинної обіцянки діяти або не діяти у відповідний спосіб; б) надання приватною або іншою особою посадовій особі благ, дарунків, послуг за обіцянку від такої посадової особи діяти або не діяти відповідним чином. Кримінально-каральними санкціями, передбаченими нормами цих статей, є обмежені у часі терміни тюремного ув'язнення, позбавлення права обіймати відповідні посади, а також сплата штрафів.

Прикладами норм про кримінальну відповідальність за корупційні злочини, кодифіковані у джерелах кримінального права інших романомовних європейських держав, є норми ст.ст. 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386 КК Андорри [25] та ст.ст. 246, 247, 248, 249, 250 КК Бельгії [19].

Про що свідчить нормативний зміст, функція та мета наведених статей джерел кримінального права цих європейських держав? Зокрема, про те, що корупція може порушити право саме на отримання освіти. Так, подібною посадовою особою може виявитися працівник/керівник саме освітнього закладу/відділу освіти, який вимагатиме незаконної грошової та/або іншої винагороди за зарахування підлітка до навчання, який, наприклад, і так є цього гідним через його вступні/тестові результати. Таким чином, мова може йти про *незаконну відмову у прийнятті до навчального закладу та/або незаконну вимогу оплати власне за саму можливість навчання у державних чи комунальних навчальних закладах*. Або ж, навпаки, така посадова особа може за винагороду прийняти до навчального закладу того, хто не відповідає необхідним навчальним вимогам. Це може заперечити освітнє право іншої, більш гідної особи. Отже, в даному випадку характерно відтворюються *змістовні позиції 1 та 3. Позиція 3* є безпосередньо пов'язаною саме із корупційними злочинами як такими, які можуть бути вчинені саме у сфері освіти.

Однак на відміну від розглянутих предметно-регулятивних норм португальського, іспанського та італійського кримінального права чинний КК Франції містить нормативне положення про кримінальну відповідальність за порушення саме освітнього/навчального права людини.

Так, норма п. 5 ст. 225-2 передбачає таке (подається в авторському перекладі з мови джерела – *А. Л.*): «Дискримінація, як вона визначена у ст. 225-1, вчинена проти фізичної або юридичної особи, карається позбавленням волі терміном три роки та штрафом у розмірі 45 000 євро, якщо такою дискримінацією є ставлення до чийогось працевлаштування, *бажання пройти освітній курс* (курсив мій – *А. Л.*) на основі одного із чинників, визначених у ст. 225-1» [50]. Зокрема, такими дискримінаційними факторами є протизаконне неприйняття походження, статі, родинного становища, обставин народження та батьківства, стану здоров'я, фізичних та інших недоліків, генетичних недоліків, віку, політичних переконань, професійної діяльності, етнічної, національної та расової приналежності людини [50]. Отже, у цьому разі мова йде про *змістовну позицію 2*.

Дещо окремий, але занадто опосередкований загальний приклад становить і положення ст. 151 КК Люксембургу. Так, нормативна санкція даної статі передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на термін від п'ятнадцяти днів до одного року, якщо та чи інша посадова особа вчинить будь-яку довільну або шкідливу дію, спрямовану проти свобод та прав, наданих Конституцією Люксембургу [20]. Власне саме право на отримання освіти комплексно гарантовано відповідно до ст. 23 Конституції Люксембургу [21]. Цей нормативний приклад також відтворює *змістовну позицію 2*.

Отже, що стосується норм про кримінальну відповідальність за порушення права на отримання освіти, то кримінальне право романомовних держав Європи, за винятком КК Франції, відтворює опосередкований зв'язок такого правопорушення саме із корупційними діяннями посадових та приватних осіб. Це означає відтворення *змістовної позиції 3*.

Звернемося тепер до чинного кримінального права германомовних європейських держав, яке, як і кримінальне право Португалії, Іспанії, Люксембургу, Бельгії, Італії та Андорри, *не містить жодного аналогу ст. 183 КК України*. Так, наприклад, в рамках чинного КК Німеччини (ст.ст. 331, 332, 333, 334, 335, 336) [22], КК Австрії (ст.ст. 304, 305, 306, 307) [23], КК Швейцарії (ст. 322) [27] та КК Ліхтенштейну (ст.ст. 304, 305, 306, 307) [44] потенційні злочинні дії із порушення чийогось права саме на отримання освіти так само непрямо криміналізовані через пряме кримінальне переслідування хабарництва з боку офіційних осіб – державних службовців, суддів, інших працівників державної, зокрема й правоохоронної системи.

Іншими аналогічними прикладами є положення КК Нідерландів (ст.ст. 177, 178) [36], КК Данії (ст.ст. 144, 145, 146) [34], КК Швеції (ст. 7 Розділу 17, п. 1 ст. 2 Розділу 20) [53], КК Норвегії (ст.ст. 387, 388) [49], КК Фінляндії (ст.ст. 13,14 Розділу 16) [38] та КК Ісландії (ст.ст. 109, 128, 129) [42]. Зокрема, у ст. 141 КК Ісландії є необхідне роз'яснення (подається в авторському перекладі з мови джерела – *А. Л.*): «Посадовцем є особа, яка в силу його або її повноважень або згідно з законом є здатною приймати або впливати на прийняття рішень щодо прав (зокрема і освітніх – *А. Л.*) та обов'язків фізичних та юридичних осіб (курсив мій – *А. Л.*), а також імплементує громадські інтереси чи впливає на таку імплементу» [42]. Отже, в даному в випадку відтворено *змістовні позиції 1 та 2*.

Однак окремий предметно-нормативний приклад становить зміст ст. 261 КК Швейцарії, який є дещо подібним до змісту вищенаведеної норми п. 5 ст. 225-2 КК Франції. Так, у ст. 261 КК Швейцарії говориться таке (подається в авторському перекладі з мови джерела – *А. Л.*): «Якщо будь-яка особа відмовляється *надати послугу іншій особі* (курсив мій. – *А. Л.*) через її расову, етнічну або релігійну належність, *коли така послуга повинна надаватися широкій громадськості* (курсив мій. – *А. Л.*), то вона буде

засуджена до позбавлення волі на термін не більше трьох років або до сплати грошового штрафу» [27]. З огляду на текст даної статті КК Швейцарії можна дійти цілком виправданого висновку про те, що послугою, яка має надаватися широкій громадськості, може бути державна, комунальна та приватна послуга в освітній сфері. Власне особою, яка може вчинити вказане протиправне діяння, може бути посадовець/керівник освітнього закладу та/або державного відділу освіти. У більш узагальненому нормативному вигляді заборона дискримінації будь-якої особи з боку посадовця за расовими ознаками викладена також у ст. 137 КК Нідерландів [36]. У даному випадку відтворено *змістовну позицію 2*.

У рамках даного науково-правничого контексту слід тепер досягнути і чинне національне кримінальне право держав Східної та Південної Європи. Деякі із них належать до групи постсоціалістичних/пострадянських держав, а окремі держави давно або відносно нещодавно набули членства і в ЄС, і в НАТО.

Змістовна позиція 3, тобто норми про кримінальну відповідальність посадових та приватних осіб за вчинення інших, а саме корупційних злочинів, які можуть відповідним чином стосуватися безпосередньо сфери освіти, відтворюється в КК Польщі (ст.ст. 228, 229, 230) [24], КК Чехії (ст.ст. 331, 332, 333, 334) [33], КК Словаччини (ст.ст. 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335) [54], КК Угорщини (ст.ст. 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298) [40], КК Румунії (ст.ст. 289, 290, 291, 292, 293, 294) [51], КК Болгарії (ст.ст. 301, 302, 302-а, 303, 304, 304-а, 304-б, 305, 305-а, 306, 307-а) [30], КК Сербії (ст. 368) [52], КК Хорватії (ст.ст. 347, 348) [31], КК Македонії (ст.ст. 357, 358) [46], КК Боснії та Герцеговини (ст.ст. 217, 218) [29], КК Албанії (ст. 244) [28], КК Литви (ст.ст. 225, 226, 227) [45], КК Латвії (ст. 198) [43], КК Естонії (ст.ст. 294, 296, 298) [37], КК Греції (ст.ст. 235, 236, 237) [39], КК Кіпру (ст.ст. 100, 101) [32], КК Мальти (ст.ст. 112, 113, 114, 115) [47], КК Молдови (ст.ст. 324, 325, 326) [15] та КК РФ (ст.ст. 290, 291, 291-1, 291-2) [16].

Отже, відсутність прямої та чіткої нормативної криміналізації порушення права саме на отримання освіти є достатньо характерною рисою чинного кримінального права східно- та південноєвропейських держав. Так, наприклад, у всьому предметному Розділі XXI «Злочини проти людської гідності та фундаментальних прав» КК Угорщини криміналізовано численну групу діянь, спрямованих проти свободи совісті та віросповідання, проти членів спільнот (меншин), проти права на збори й асоціації та участі у виборчих кампаніях, права не бути об'єктом медичних дослідів. Статті цього Розділу у кримінальному порядку переслідують незаконне використання особистих даних та публічної інформації, незаконне вторгнення до об'єктів приватної власності, фізичне та емоційне насильство, вторгнення до приватного життя, шахрайство через використання пошти, використання поведінки вразливих осіб, дифамацію, наклеп [40]. Однак жодна стаття не містить норм про покарання дій із порушення саме освітнього права людини. Аналогічним нормативним прикладом є і КК Болгарії, в рамках якого захищено всі політичні та трудові права громадян, однак не згадано про освітні [30].

Однак певну нормативно поєднану модифікацію у сфері кримінального захисту права на отримання освіти

становить КК Сербії. У цьому контексті йдеться про поєднання *змістовних позицій 2 та 3*. Так, у п. 1 кримінального ст. 128 КК Сербії говориться таке (подається в авторському перекладі з мови джерела – А. Л.): «Якщо хтось заперечує або обмежує право людини та громадянина, гарантоване Конституцією, законами, іншим законодавством або загальними актами, ратифікованими міжнародними угодами на основі національної або етнічної належності, раси або релігії чи на основі відсутності такої належності або через розрізнення у політичних та інших переконаннях через статево, мовно, *освітню належність* (курсив мій. – А. Л.), соціальний статус, соціальне походження, через майнові або інші особистісні характеристики, надає комусь якісь привілеї або блага, то така особа буде покарана тюремним ув'язненням на термін до трьох років» [52]. Із змісту даної статті слід виокремити дуже важливе положення. До прав людини та громадянина Сербії належить і право на отримання освіти, яке захищається нормами перерахованих вище та розглянутих джерел права ООН, РЄ, ЄС, ОБСЄ, ратифікованих Сербією. Надзвичайно важливим є зміст п. 2 даної статті (подається в авторському перекладі з мови джерела – А. Л.): «Якщо дія, визначена у п. 1 статті, є вчиненою посадовою особою під час виконання своїх службових обов'язків, то така особа буде покарана через тюремне ув'язнення на термін від трьох місяців до п'яти років» [52]. Отже, одне із основоположних прав людини – право на отримання освіти – може бути порушено посадовою особою, яка обіймає свою посаду саме в системі того чи іншого навчального закладу або ж в системі органів освіти. Таке запропорювання може відобразитись у діях, визначених ст. 183 КК України. Абсолютно аналогічними за змістом, зокрема і щодо посилання на чинне міжнародне право, є положення п. 1 та п. 2 ст. 159 КК Чорногорії [48], ст. 137 КК Македонії [46], ст. 145 КК Боснії та Герцеговини [29].

Таке кримінальне переслідування правової дискримінації людини за наведеними ознаками, але без згадки міжнародно-правових актів, унормоване також у ст. 106 КК Хорватії [31], ст. 169 КК Литви [45], ст. 152 КК Естонії [37], ст. 176 КК Молдови [15], 190 КК Білорусі [14] та у ст. 136 КК РФ [16].

Отже, в чинному кримінальному праві держав Східної та Південної Європи нормативно не відтворюється *змістовна позиція 4*, але відтворюються *змістовні позиції 1, 2 та 3*.

З огляду на викладене ми доходимо певних *висновків*.

Кримінальну відповідальність за порушення права на отримання освіти у змістовному вигляді зразка ст. 183 КК України не унормовано законодавцями в чинному кримінальному праві жодної західно-, центрально-, північно-, східно- та південноєвропейської держави.

Нормативно-правовою основою для власне непрямої криміналізації порушення даного права є кримінальне переслідування корупційних дій посадових та приватних осіб. Такі дії потенційно можуть відбутися саме в системі державної, комунальної та приватної освіти. Іншою такою основою є суворе кримінальне переслідування правової, зокрема і освітньої, дискримінації людини за низкою об'єктивних та суб'єктивних ознак.

Однак всі освітні права і можливості людини системно визначені та суворо охороняються нормами чинного загальноєвропейського права РЄ, ЄС, ОБСЄ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Договір про Європейський союз від 7 лютого 1992 року (Маастрихтський договір із змінами та доповненнями, внесеними 13 грудня 2007 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
2. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів від 24 листопада 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_307.
3. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
4. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014.
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

6. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055.
7. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
8. Конвенція РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11 травня 2011 року. Довідник для членів парламенту, Швеція, ПАЄ. URL: <http://dls.gov.ua/wp-content/uploads/2018/12/>.
9. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
10. Лобач А.М. Право на отримання освіти як об'єкт кримінально-правової охорони. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 1 (66).
11. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
12. Протокол від 20 березня 1952 року до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535.
13. Рамкова конвенція про захист національних меншин від 1 лютого 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055. Р. 56.
14. Уголовный кодекс Республики Беларусь. URL: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275>.
15. Уголовный кодекс Республики Молдова. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/>.
16. Уголовный кодекс Российской Федерации. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/.
17. Хартия основных прав ЕС от 7 декабря 2000 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
18. Código Penal. Decreto-Lei n. 48/95. URL: <https://dre.pt/>.
19. Code pénal de la Belgique. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
20. Code pénal de Luxembourg. URL: <http://legilux.public.lu/eli/etat/leg/code/penal/20181101>.
21. Constitution du Grand-Duché du Luxembourg. URL: <http://legilux.public.lu/eli/etat/leg/recueil/constitution/20171020>.
22. German Criminal Code. URL: https://ec.europa.eu/antitrafficking/sites/antitrafficking/files/criminal_code_germany_en_1.pdf.
23. Gesamte Rechtsvorschrift für Strafgesetzbuch. URL: https://www.unodc.org/res/cld/document/austrian-penal-code-2014_html/Austria_Penal_Code_2014_GER.pdf.
24. Kodeks Karny Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>.
25. Nouveau code pénal de Andorra la Vella. URL: https://sherloc.unodc.org/res/cld/document/and/2005/penal_code_of_andorra_html/Andorra_Code_Penal_Fr.pdf.
26. Right to Education Handbook. UNESCO. 2019. URL: https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resourceattachments/RTE%3AUNESCO_Right%20to%20education%20handbook_2019_En.pdf.
27. Swiss Criminal Code. URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classifiedcompilation/19370083/201907010000/311.0.pdf>.
28. The Penal Code of Albania. URL: <http://rai-see.org/wp-content/uploads/2015/08/Criminal-Code-11-06-2015-EN.pdf>.
29. The Penal Code of Bosnia and Herzegovina. URL: <http://www.iccnw.org/documents/criminal-code-of-bih.pdf>.
30. The Penal Code of Bulgaria. URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/bg/bg024en.pdf>.
31. The Penal Code of Croatia. URL: https://www.unodc.org/res/cld/document/croatia-criminal-code_html.
32. The Penal Code of Cyprus. URL: https://sbaadministration.org/home/legislation/01_02_09_01_COLONIAL_CAPS_1959/01_02_01_04.
33. The Penal Code of Czech Republic. URL: <http://www.ejtn.eu/PageFiles/6533/Criminal%20Code%20of%20the%20Czech%20Republic.pdf>.
34. The Penal Code of Denmark. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/34/Denmark/show>.
35. The Penal Code of the Kingdom of Spain. Ministerio de Justicia. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/2/Spain/show>.
36. The Penal Code of the Netherlands. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/12/Netherlands/show>.
37. The Penal Code of Estonia. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide>.
38. The Penal Code of Finland. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/32/Finland/show>.
39. The Penal Code of Greece. URL: https://www.unodc.org/res/cld/document/grc/penal_code_excerpts_html/Greece_Criminal_Code_Epd.
40. The Penal Code of Hungary. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/25/Hungary/show/>.
41. The Penal Code of Italy. URL: [http://hrlibrary.umn.edu/research/Penal%20Code%20\(English\).pdf](http://hrlibrary.umn.edu/research/Penal%20Code%20(English).pdf).
42. The Penal Code of Iceland. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/24/Iceland/show>.
43. The Penal Code of Latvia. URL: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/untc/unpan018405.pdf/>.
44. The Penal Code of Liechtenstein. URL: https://www.regierung.li/media/medienarchiv/311_0_11_07_2017_en.
45. The Penal Code of Lithuania. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/17/Lithuania/show>.
46. The Penal Code of Macedonia. URL: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/untc/unpan016120.pdf>.
47. The Penal Code of Malta. URL: <https://justice.gov.mt/en/pcac/Documents/Criminal%20code.pdf>.
48. The Penal Code of Montenegro. URL: https://www.unodc.org/res/cld/document/mne/2003/criminal_code_html/Montenegro_Criminal_Code.pdf.
49. The Penal Code of Norway. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/11/Norway/show>.
50. The Penal Code of the French Republic. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30/France/show>.
51. The Penal Code of Romania. URL: http://www.vertic.org/media/National%20Legislation/Romania/RO_Criminal_Code.pdf.
52. The Penal Code of Serbia. URL: <https://www.osce.org/serbia/18244?download=true/>.
53. The Penal Code of Sweden. URL: <https://www.government.se/contentassets/5315d27076c942019828d6c36521696e/swedish-penal-code.pdf>.
54. The Penal Code of Slovakia. URL: http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=72646&p_country=SVK&p_count=3.